

Medine Müdafaası Ve Fahreddin Paşa

Süleyman Beyoğlu

İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2018, 401 sayfa, ISBN: 9786052070321

Alper KANDEMİR*****

Yakın dönem askeri tarihimizde önemli fakat unutulmuş bir sima olan ‘Çöl Kapları’ Fahreddin Paşa geçtiğimiz yıl sonunda ülkemiz ve Birleşik Arap Emirlikleri arasında meydana gelen politik bir krizle yeniden gündeme geldi ve tabiri caizse tarihin tozlu raflarından indirilerek gündemin baş köşesine yerleştirildi. Ulusal ve uluslararası yazılı ve görsel basında günlerce tartışıldı ve hakkında ‘uç noktalarda’ yorumlarda bulunuldu. Çeşitli tarihsel kişi, olay ve olgunun güncel siyasi arenada kullanılmak üzere değerlendirilmesi yeni bir taktik olmasa da Paşa’nın ismi zikredilerek yabancı bir

---

***** Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü, Alper.Kandemir@hotmail.com

devletin Dışişleri Bakanı'nın ülkemiz ve devlet başkanımız hakkında 'hakaretvari' kelimeler kullanması gündemi bütün sıcaklığıyla ısıttı. Paşa'nın askeri dehasını kanıtladığı İngilizler ve Şerif Hüseyin'e karşı yaptığı Medine Savunması eserin içinde gayet genişçe yer verilmiş. Şahsen hakkında devletimizin 'kurucu babası' Atatürk'ün deyimi ile 'adını tarihe altın harflerle yazıran', üzerine bu kadar tartışma yapılan Fahreddin Paşa'yı merkeze oturtan bu kitabı sizlere tanıtmayı bir görev sayarım.

Marmara Üniversitesi öğretim görevlisi Prof.Dr.Süleyman Beyoğlu tarafından büyük bir titizlik ve özenle hazırladığı kitabın ana kaynaklarına göz atmak bile değerini anlamak için kafi.Yazarın referans gösterdiği kaynaklar; T.C Genelkurmay Başkanlığı ATASE Arşivi, Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve süreli yayınlan İngiliz belgeleri. Kitabın ek kısmında yer verdiği birkaç orijinal resim ve belgeyi Fahreddin Paşa'nın merhum oğulları Emekli General Selim ve Orhan Türkkkan'dan seneler evvel tedarik etmesi yazarın bu kitaba uzun zamandan beri hazırlandığını okuyucusuna göstermesi açısından müstesna bir ayrıntı olarak dikkatimi celp etti.

Kitabın giriş kısmında; Osmanlı Devleti'nin Hicaz'da hakimiyet kurması ve bölgeyi hangi vasıtalar ve statü ile biçimlendirdiği belirtildikten sonra konuya giriş yapılıyor.

Kitabın ilk bölümünde; Fahreddin Paşa'nın tahsili,ilk görevleri, Zeytun, Urfa ve Musa Dağı Ermeni İsyanları'na yer verilmiş, Paşa'nın Hicaz Kuvve-i Seferiyesi Kumandanlığı'na tayini ve Arap İsyanı karşısındaki faaliyetlerini belirtiyor.

Kitabın ikinci bölümünde; Mustafa Kemal'in Medine'ye tayinin teklifi lakin bunun reddi, Medine'de ki sivillerin tahliyesi ve 1917-1918 yıllarında Medine Müdafası konulara yer verilmiş.

Kitabın üçüncü bölümünde; Mondros Mütakeresi'nden sonra bile Fahreddin Paşa'nın direnmeye devam etmesinden bahsedilmiş.

Kitabın dördüncü bölümünde; Paşa'nın İngilizler tarafından Mısır ve Malta'da esir tutulması, Sakarya Zaferi'nden sonra hür kalıp yurda dönmesi ve akabinde Afganistan Sefirliği'ne tayin edilmesi yer bulmuş.

Kitabın beşinci bölümünde; Fahreddin Paşa'nın ailesi, kişiliği ve ölümü anlatılmış.

Eserin girişinde; Osmanlı İmparatorluğu'nun Hicaz'a hakim olduktan (1517) akdem Hz.Muhammed'in soyundan gelenleri 'Seyid' ve 'Şerif' adı altında belirli bir statüko vererek orada kullanmayı dini duygularının etkisi olmakla birlikte esasen politik bir içgüdü ile yaptıkları ve Hicaz'ın kontrolünde bu ailelerin 'dini nüfuz ve referanslarından' istifade ettikleri çeşitli misallerle aktarılıyor. 18.yy'da Fransız Devrimi'nden etkilenen Arapların kıpırdanmaları ve emperyal güçlerin (İngiltere,Fransa) bu atmosferi ne şekilde değerlendirip kullandıkları incelendikten sonra Şerif Hüseyin'in biyografisine temas ediliyor ve Hüseyin'in İngilizlerle ilk teması 1912 yılında kurduğu İngiliz belgeleri ortaya konularak açıklanıyor. Sanılanın aksine İstanbul'un bundan bihaber olmadığı ancak Şerif Hüseyin'i hala bir şekilde kullanabileceklerini düşündükleri anekdotu dönemin istihbarat

mücadelerinin sınırlarını göstermesi bakımından ironik bir şekilde karşımıza çıkıyor. Hükümet merkezinin Şerif Hüseyin'i kontrol altında tutmak için Miralay Vehip Bey'i Hicaz'a kumandan ve vali olarak ataması Osmanlı Hükümeti'nin sahada elini kuvvetlendirmek için yaptığı bir atak olarak belirtiliyor.

Eserin ilk bölümünde; Paşa'nın ailesi hakkında bilgiler veriliyor. Validesi Rusçuklu Fatma Adile Hanım'ın (ö.1897) Kanuni Sultan Süleyman devrinde Mohaç Savaşı'nın kazanılmasında kritik rol oynayan akıncı komutanı Bali Bey'in soyundan gelmesi seçerisinde ki en çok dikkat çeken detay olarak ön plana çıkıyor. Paşa'nın ailesinin '93 Harbi' olarak belleklerimizde kazınan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'na müteakip İstanbul'a göç etmesi aktarıldıktan sonra Paşa'nın Harp Okulu'na girmesi ve okulda görevli olan Fransız mühendislerden Fransızca'yı öğrenmesi malumatı veriliyor. Bu bölümdeki en entresan nokta ise; Paşa'nın aynı Fransız mühendislerden fotoğrafçılığı öğrenmesi ve bunu bir tutku haline getirerek 1885'te henüz 15 yaşındayken İstanbul ve çevresinin fotoğraflarını çekerek kendince bir koleksiyon oluşturması, fotoğrafçılığını ilerletmek için Febüs Stüdyosu'na uğraması ve o kurumun sahibi Bogos Tarkulyan'dan özel ders alması anekdotu olarak dikkat çekiyor. Fahreddin Paşa'nın askeri anlamda ilk kayda değer başarısını kazandığı Birinci Hudud Komiserliği sırasında Türk-Rus sınırında komitacılık yapan bir Ermeni çetesini bir süvari bölüğü ile çevirip yok etmesi (1904) dönemin sınır münasebetleri hakkında detaylı doneler veriyor.Fahreddin Paşa'nın 1909'da yaşanan 31 Mart Ayaklanması sonrası kurulan tetkik komisyonunda, Ayvalık'ta ki Rum Ayaklanması'nın ahirinde Divan-ı Harb-i Örfi Reisliği'nde bulunması, Osmanlı topraklarında yaşayan Ermenilerin çıkardıkları; Zeytun,Urfa ve Musa Dağı İsyanları'nın bastırılmasında etkisi olması, 1911-1912'de Trablusgarb Harbi'nde bütün vatansever subaylarla beraber cepheye koşması kendisine asli ününü kazandıracak olan Medine Savunması evvelinde kişisel olarak deneyim kazanmasına ve askeri kabiliyetlerinin gelişmesine zemin hazırlaması anlatılıyor.

Eserin ikinci bölümünde; Fahreddin Paşa'nın Cemal Paşa'nın 23 Mayıs 1916 tarihli emri ile Medine'ye gönderilmesi, Basri Paşa'dan 14 Haziran 1916'da kumandayı alması, asilerin Medine'ye yaptıkları ilk taarruzu püskürtüp onları çölde bozguna uğratması, isyancıların ise ilerleyen günlerde telgraf hatları ve demiryolunu tahrip etmeye teşebbüs ederek Osmanlı birliklerinin ikmal, iase, lojistik ve haberleşmesine sekte vurmaya çabalaması ve Fahreddin Paşa'nın çölde isyancı kıtalarına galebe çaldıktan sonra Mekke'yi de Şerif Hüseyin'in tahakkümünden kurtarmak için bir hareket planlaması lakin lojistik koşullarının yetersizliği sebebiyle maksadını hayata geçirememesi naklediliyor.

Eserin üçüncü bölümünde; Paşa'nın elverişsiz şartlar altında bile İngilizler ve Şerif Hüseyin'in kuvvetlerine direnmeyi sürdürmesi, Sina Cephesi'nde görevli Alman subayların Osmanlı güçlerinin bölünmemesi için Medine'nin boşaltılması için Osmanlı karargahına başvurmaları, Medine'nin sivil ahalisinden 40.000 kişinin her türlü namünasip koşullara karşın Şam'a nakledilmesi, bu nakil sırasında Şam-Medine arasındaki Hicaz demiryolundan istifade edilmesi anlatılırken dipnot olarak verilen bir

malumatla okuyucu Hicaz demiryolunun; 1908-1913 arası 1 milyona yakın sivil ve 345.000 civarında asker taşınması vukufunun okurun bahis olunan dönemin şartları içinde ne derecede ehemmiyet taşıdığını bellemesi sağlamıyor. Paşa'nın İngilizler ve yağmacıların ellerine geçmesinden çekinerek Mukaddes Emanetleri Şerif Ali Haydar ve 2.000 civarında muhafız ile beraber Şam'a göndermesi güçlü bir kurmay zekanın ürünü olarak ilgimizi çekiyor. Bu kısımda son olarak; Mondros Mütakeresi'nden ahir Fahreddin Paşa'nın teslimiyeti reddederek direnmeye devam etmesi fakat yıllardır süren savaştan bıkan askerlerin firara başlaması ve Paşa'nın 3 Ocak 1919'da isyancı Araplara kendi askerleri tarafından teslim edilmesi ile son buluyor.

Eserin dördüncü bölümünde; Paşa'nın İngilizler tarafından Mısır ve bilahare Malta'ya sürülmesi, Anadolu'daki savaşın seyrine göre nabız tutan İngilizlerin Sakarya Savaşı'ndan sonra kendisini serbest bırakması, Paşa'nın Ankara'ya gelip ulusal mücadelenin önderi Mustafa Kemalle görüşmesi, Ankara yönetiminin İstanbul hükümeti ile zıt fikirler savunmadıklarını göstermek ve halifeyle aynı safta olduklarını ispatlamak için bastırıldığı ve çeşitli illerde dağıttığı broşürlerin altıncısının içinde ve ön kapağında Fahreddin Paşa'nın resminin bulunması Milli Mücadele önderlerin Paşa'nın ahali nezdindeki popülerite ve karizmasından faydalanmak amacı gütmesi 1921 yılının Ankara-İstanbul dengelerinin tahlili açısından değerli bir bilgi olarak göze çarpıyor. Milli Mücadelenin silahlı safasının bitmesinden sonra başlayan Lozan Görüşmeleri'nde 25 Ocak 1923 tarihli üçüncü alt komisyon toplantısında İngiliz temsilcisi Ryan tarafından Kutsal Emanetlerin Hicaz'a geri gönderilmesinin teklifi ancak bunun Türk Heyeti tarafından kabul görmemesi belki de Cumhuriyet'in kurucu kadrolarının düşündüğümüz derecede 'seküler' olamadıklarını bize düşündürüyor. Dördüncü bölümün nihayetinde ise Fahreddin Paşa'nın 21 Haziran 1922'den 12 Mayıs 1926'ya değin Kabil Sefirliğinde bulunması yurda döndükten sonra Divan-ı Askeri Temyiz Azalığı ve Askeri Temyiz Reisliği yaptıktan sonra 5 Şubat 1936'da tekaüde ayrılması anlatılıyor.

Eserin beşinci ve son kısmında ise; Fahreddin Paşa'nın hatırat bırakıp bırakmadığı hakkında tarihçiler tarafından mutabık kalınmadığını ama ekseriyenin hatıratını kaleme aldıysa bile günümüze aktarılamadan yok olduğunu savunduğunu okura iletiyor. Kitabın bitiminde ise Arap Ayaklanmaları'nın sebepleri değerlendirilirken klasik bir yorumla bütün bu bağımsızlık teşebbüslerinin salt 1789 Fransız İhtilali'ne bağlanması ise eserin şahsi fikrimce eserin naif bir yönüdür.

Bir de eserde Medine savunmasının askeri ve stratejik esaslardan yoksunmuş izlenimi verecek bir anlatım çok tekrarlanan ama temeli sağlam olmayan bir iddia gibi görünmektedir. Yazarın *Tanwer* ve *Karsh* gibi akademisyenlerin konu ile ilgili değerlendirmeleri ile Katar Milli Kütüphanesinin araştırmacıların kullanımına açtığı İngiliz belgelerinden de eserin sonraki baskılarında faydalanmasını diliyoruz.